

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2022, 22(3): 1313-1319, doi: 10.11616/asbi.1159993

Persona (Maske) Arketipi Açısından Orhan Kemal'in *Murtaza* Romanı

Orhan Kemal's Novel *Murtaza* in terms of Persona (Mask) Archetype

Yavuz Selim UĞURLU¹

Geliş Tarihi (Received): 09.08.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 01.09.2022

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2022

Öz: Carl Gustav Jung tarafından psikoloji dünyasına kazandırılan “arketip” kavramı, geçmişten günümüze aktarılan davranış kalıplarını ifade etmektedir. Jung bu kavramı insan davranışlarını açıklamak amacıyla kullanmıştır. Arketiplerden birisi de persona (maske) arketipidir. Kişiliğin toplumsal yönünü temsil eden persona, kişinin sosyal yaşamda nasıl görünmek istiyorsa ona göre edindiği kimliktir. İnsanlar toplum tarafından kabul görülme ihtiyacı duyar ve bu sebeple çeşitli personalar geliştirerek toplumun genel davranış şekillerine ayak uydurur. Arketipsel eleştiri, edebî eserlerdeki karakterlerin davranışlarının altında yatan sebeplere ve eserlerin olay örgülerine arketipler ışığında yaklaşır. Orhan Kemal'in 1940'ların Türkiye'sini ele aldığı *Murtaza* romanı arketipçi eleştirinin kavramlarından birisi olan persona arketipi açısından incelenmeye uygun bir eserdir. Bu çalışmada, romanın başkışisi olan Murtaza ve onun başından geçen olaylar “persona” arketipi ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Kemal, Roman, Arketipsel Eleştiri, Persona (Maske) Arketipi.

&

Abstract: The concept of “archetype”, which was introduced to the world of psychology by Carl Gustav Jung, expresses the behavior patterns transferred from past to present. Jung used this concept to explain human behavior. One of the archetypes is the persona (mask) archetype. The persona, which represents the social aspect of the personality, is the identity that the person acquires according to how he wants to look in social life. People need to be accepted by society and therefore keep up with the general behavior patterns of society by developing various personas. Archetypal criticism approaches the underlying causes of the behavior of the characters in literary works and the plots of the works in the light of archetypes. Orhan Kemal's novel 'Murtaza', in which he deals with Turkey in the 1940s, is a work appropriate to be examined in terms of the persona archetype, which is one of the concepts of archetypist criticism. In this study, Murtaza, the protagonist of the novel, and the events that he experienced were tried to be touched on in the context of the “persona” archetype.

Keywords: Orhan Kemal, Novel, Archetypal Criticism, Persona (Mask) Archetype.

Atıf/Cite as: Uğurlu, Y. S. (2022). Persona (Maske) Arketipi Açısından Orhan Kemal'in *Murtaza* Romanı. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1313-1319. doi: 10.11616/asbi.1159993

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr., Yavuz Selim Uğurlu, Ordu Fen Lisesi, yavuzs.ugurlu52@gmail.com.

1. Giriş

Edebiyatın ilişkili olduğu bilim dallarından biri de psikolojidir. İnsanoğlunun davranışlarını ve bu davranışların altında yatan nedenleri inceleyen bir bilim dalı olan psikolojiyle edebiyatın yolları insan bağlamında kesişmektedir. Yazarlar, psikolojik çözümler yaparak karakterlerini oluşturmaya çalışır. Edebî eser tahlillerinde karakterlerin ruhsal durumlarının irdelenmesinde psikoloji kuramlarına da başvurulmaktadır. Sigmund Freud'un psikanaliz yöntemi ile Carl Gustav Jung'un arketipsel eleştirisi bu konuda başvurulan yöntemlerdendir. Jung, edebiyat ile psikoloji arasındaki ilişkiye şu şekilde değinmektedir:

“Bir psişik süreç incelemesi olan psikolojinin edebiyat araştırmasına da pekâlâ uygulanabileceği açıktır, çünkü insan psişesi bütün sanat ve bilimlerin rahmidir. Dolayısıyla psişenin incelenmesi, bir yandan sanat eserinin psikolojik yapısını açıklayabilmeli, öte yandan bir kişiyi sanatsal açıdan yaratıcı yapan faktörleri ortaya çıkarabilmelidir.” (2017: 115)

Geçmişten günümüze aktarılan davranış kalıpları olarak açıklanan arketipler, Carl Gustav Jung'un (1875-1961), “Analitik Psikoloji” olarak isimlendirdiği psikoloji çalışmaları içerisinde yer almaktadır. Jung, arketiplerin geçmişten günümüze dek insanoğlunun kolektif bilinçdışında yer aldığını ve bunların bir miras olarak gelecek kuşaklara aktarıldığını belirtir. Arketipler; ilk örnek, ilk model olarak da vasıflandırılabilir davranış kalıplarıdır. Jung'un ele aldığı arketipler arasında persona (maske), anima, animus, gölge de yer almaktadır.

Bu çalışmada arketipsel eleştiri bağlamında ele alınacak olan Murtaza romanının yazarı Orhan Kemal (1914-1970) şekil açısından Ömer Seyfettin, konu açısından Sabahattin Ali çizgisini romanlarında devam ettiren ve geliştiren bir yazar olarak okuyucunun karşısına çıkar. Yazar'ın 1949-1970 yılları arasında kaleme aldığı eserleri, toplumcu gerçekçi ve eleştirel özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Orhan Kemal bir romancı olarak toplumcu gerçekçilikten, eleştirel toplumcu gerçekçiliğe evrilen bir çizgide ilerler. Murtaza ilk olarak 1952 yılında Vatan gazetesinde tefrika edilir ardından aynı yıl Varlık Yayınları'na basılır. Roman, beyaz perdeye de taşınmıştır (Eliuz, 2008: 905-906).

2. Carl Gustav Jung, Arketipsel Eleştiri Kuramı ve Persona (Maske) Arketipine Genel Bir Bakış

Carl Gustav Jung, tıp ve psikiyatri kökenli bir ruh çözümlemecisi olarak bilim dünyasına katkı sunan bir isimdir. Onun; psikolojik tipler, kompleksler teorisi ve sözcük çağrışım testi vb. çalışmaları günümüz psikolojisi ve psikiyatrisi açısından önemini günümüzde de korumaktadır. Jung'un bir ekol olarak bilim dünyasında yer almasını sağlayan şey ise sembolbilim alanındaki çalışmaları ve (kişisel/ortak) bilinçdışıyla ilgili olan çalışmalarıdır. Onun bu alanlardaki katkıları; antropolojiden teolojiye, psikolojiden felsefeye, etnolojiden sosyolojiye çok geniş bir alanda değişim ve dönüşümleri ortaya çıkarmıştır. Kuantum fiziği gibi uç doğa bilimlerinde de yeni açılımları öngörmüş ve önermiştir (Jung, 2005: 8).

Analitik psikolojinin kurucusu olan Jung, Freud'un en yakın çalışma arkadaşıdır ve Freud'un mirasçısı olarak gösterilmektedir. Jung, Freud'un cinselliğe yüklediği belirleyici role katılmaz ve bu durum aralarındaki işbirliğinin sona ermesine sebep olur (Gürses, 2007: 78).

Jung'un psikanalitik kuramı, edebiyat eleştirilerinde de kullanılmaya başlanır. Psikanalitik edebiyat eleştirisi; eserin yazarını, muhtevasını, biçimsel yapısını ve okuru bir nesne olarak ele almaktadır (Eagleton, 2014: 187).

Kolektif bilinçdışı; bilinçdışının kişisel bilinçdışından daha derinlerde olan bir bölümü, bilincimizde ortaya çıktığı bilinmeyen madde olarak tanımlanmaktadır. Arketipler bilinçdışıdır ve bu sebeple sadece varsayım olarak kabul edilebilirler ama onlar ruhun içinde tekrar tekrar ortaya çıkan belirli tipik imgeler aracılığıyla fark edilir. Jung, arketiplerin binlerce yıl boyunca biçimlendiğini düşünür (Fordham, 1997: 26-28). Kolektif bilinçdışı, insanoğlunun yaşam serüveni içerisinde bir miras olarak nesilden nesile aktarılmaktadır.

Yirminci yüzyılda doğmuş olan arketipçi eleştiri esere dönük bir eleştiri yöntemidir. Edebiyat eserlerinde tekrarlanan arketipler; kişilerde, imgelerde, simgelerde veya durumlar ya da olay örgülerinde yer alabilir. Jung tarafından ileri sürülen, arketiplerin edebiyatta tekrarlandığı tezi; edebiyat eleştirisinde yeni ufuklar açmıştır (Moran, 2002: 219).

Arketipçi eleştiriye katkısı olan birçok isimden söz etmek mümkündür. Arketipçi eleştiri yönteminin doğmasında katkısı olan isimlerden biri olan James G. Frazer, *Altın Dal* adlı kitabında ilkel ayinler ve mitoslarla ilgili temel bilgileri aktarır. Mircea Eliade ise mitosları, sembolleri ve imgeleri inceler, devamlılığı olan olayların kökenini araştırır. Erich Fromm; mitosların ve masalların, sembol dili vasıtasıyla kendilerini ifade eden geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleri olduğunu vurgular. Vladimir J. Propp, arketiplerin masallara yansıma biçimlerini inceler. Northrop Frye, edebiyat türlerini arketipsel düzlemde ele alır. Kahramanın yolculuğuna eşlik eden arketipleri inceleyerek çeşitli mitosların tek ana mitos altında toplanabileceğini belirten isim ise Joseph Campbell'dır. Kahramanın mitolojik serüveninin çekirdeğini ayrılma-erginlenme-dönüş döngüsüne oturtan Campbell bunu "aşama arketipi" olarak isimlendirir (Kabalıcı, 2018: 75-76).

Arketipçi eleştiri kuramında yer alan temel kavramlardan birisi de persona (maske) arketipidir. Personayı topluma karşı taktığımız bir maske olarak nitelendirebiliriz. Persona insanın kendisini dünyaya sunuş biçimidir. Sosyal yaşamında insan; farklı davranış kalıpları sergiler, bunun altında insanın çeşitli maskeler takması yatmaktadır. İnsan, yaşamını sürdürdüğü sosyal ortamda kabul edilmek veya dışlanmamak için çeşitli maskeler takma eylemini sürekli tekrarlar. Bir insanın personasının aşırı gelişmesi onun yaşamında çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olur.

Jung, eski çağ aktörlerinin oynadıkları rolü belirtmek amacıyla giydikleri maskenin adı olan "persona" sözcüğünü bu arketipi isimlendirmek için kullanır. İnsanlar, içinde buldukları koşulların kendilerinden beklediği özelliklere uyma davranışını göstermektedir. Başarılı olmak için bu şekilde davranmak bir gerekliliktir. Güçlü ve enerjik görünmeye çalışan bir işadamı, zekasını kullanarak mesleğini yürütmeye çalışan kişi buna örnek gösterilebilir. Persona, insanın dünya ile ilişkilerini yürütmeye yarayan bir gerekliliktir. Persona geliştirmeyi başaramayan insanlar; dünyadaki yerlerini bulmakta zorluk çekme eğilimi içerisinde olan kaba ve huzursuz kişilerdir. İnsanın, kendisini oynadığı rolle özdeşleşmesinin oluşturabileceği problemler de insan yaşamında bir tehlike olarak hep vardır (Fordham, 1997: 58-61).

3. *Murtaza* Romanında Persona (Maske) Arketipi

Orhan Kemal'in ilk olarak 1952 yılında uzun hikâye formunda basılan *Murtaza* adlı eseri 1964'te roman formunda okuyucusuyla buluşur. 1940'lı yıllarda Türkiye'de sanayileşmenin başlamasının Anadolu insanı üzerindeki etkilerini Adana özelinde yansıtan bir eser olarak okuyucunun karşısına çıkar.

Romanın ismi eserin başkışisi olan Murtaza'dan gelir. Yazarın bu noktada isim sembolizasyona başvurduğu söylenebilir. Sözlüğe bakıldığında Arapça kökenli bir kelime olan "Murtaza"nın beğenilmiş, seçilmiş anlamlarına geldiği görülmektedir. 1905 doğumlu olan Murtaza, ailesiyle birlikte 1927'deki mübadelede Yunanistan'dan Türkiye'ye göçmüştür. Murtaza önce mahalle bekçisi ardından da fabrika gece kontrolörü olur. Görev bağlamında kendisinin seçilmiş bir kişi olduğuna inanır. O, kraldan çok kralcı olan bir vazife insanıdır. İnsanların kurallara harfi harfine uymalarını sağlamaya çalışan Murtaza bunu katı bir inat içerisinde hiç sorgulamadan ayrıca duyguya ve anlayışa yer vermeden yapmaya çalışır. O, bu özelliği sebebiyle toplum içerisinde yalnızlaşır, toplumdaki dışlanır hatta alay edilen birisi hâline gelir.

Murtaza'nın hayattaki tek amacı, dayısı Kolağası Hasan Bey gibi birisi olmaktır. Murtaza'nın dayısı savaşta şehit düşmüştür. O, dayısını hiç görmemiştir ancak onunla ilgili olan kahramanlık hikâyeleriyle büyür. Hikâyeden alıntılanan aşağıdaki metinde bu durum yazar tarafından okuyucuya şu şekilde aktarılmaktadır: "Murtaza 'vazifesinin arslanı'ydı, kurs görmüş, amirlerinden sıkı terbiye almıştı,

damarlarında Hasan Bey Dayısının mübarek kanını taşıyordu amenna, ama görevinin sınırlarını da çok aşıyordu.” (Orhan Kemal, 2000: 44)

Murtaza, üniforma giymeye çok meraklıdır. Üniformanın kendisine bir üstünlük verdiğini düşünür. Üstlerine karşı sonsuz bir itaati, güveni ve saygısı vardır. Her ne kadar sorumluluk alanındaki insanların kurallara uymalarını sağlamayı başarsa da çocukları onu hayal kırıklığına uğratar.

Murtaza gerek özel gerekse iş yaşantısında hep aynı role bürünür. O da “Bekçi Murtaza” rolüdür. O, sokaktaki veya fabrikadaki insanlara nasıl davranıyorsa eşi ve çocuklarına da öyle davranır. İşte bu noktada Murtaza bir açmazın içine girer. Onun bu durumunu arketipçi eleştiriyle açıklamak mümkündür. İşte bu noktada devreye “maske arketipi” girer. O, hep aynı maskeyi takar; onun taktığı tek maske “bekçi maskesi”dir. Evlat, baba, eş, arkadaş vb. maskelerini takamayıp sadece “bekçi maskesi”ni taktığından aile yaşamı başta olmak üzere birçok alanda problemler yaşar.

Murtaza’nın “bekçi personası” aşırı gelişmiştir. Buna enflasyon (şişme) denilmektedir. Personası aşırı gelişmiş bireyler kendi benliklerinden uzaklaşırlar. Kendilerine yabancılaşarak rol karmaşası yaşarlar. Başlarına açılan problemlerin farkına varamazlar. Bu durumdaki bireylerin gerçekliklerden uzaklaştığı ayrıca itaate yakın oldukları görülür. Murtaza’nın bu durumunu romandan alıntılanan aşağıdaki cümlelerde görmek mümkündür: “Desin herhangi bir amirim olacak bu böyle Murtaza Efendi, demem hayır. Desin at kendini denize hem de uçurumlara, kırpmam gözümü.” (Orhan Kemal, 2000: 93)

Çalışmanın bu kısmında, Murtaza’nın “bekçi personası”nın aşırı gelişmesi sebebiyle meydana gelen olumsuz olaylar; eserin olay örgüsünün persona bağlamında kronolojik bir şekilde ele alınması ayrıca metinden alıntılar yapılmak suretiyle açıklanmaya çalışılacaktır.

Gece bekçiliği yapan Murtaza, görev bölgesindeki insanların hayatını çekilmez hâle getirmekte, insanlarla çatışma yaşamakta ayrıca gülünç durumlara düşmektedir. İnsanların özel hayatına dahi müdahale etmektedir. Bu duruma karısının tepkisi şu şekilde olur: “Herkesin yatıp kalkması, şusu busu senin vazifen mi?” (Orhan Kemal, 2000: 69) Murtaza bu sözlere kulak asmaz. Evinde oturanları, kahvehanedekileri, sokaktaki kedileri bile kendi disiplin anlayışına göre şekillendirmeye çalışır. Romandan alıntılanmış aşağıdaki metin parçasında bu durumun sadece bir örneği yer almaktadır:

“Birden durdu: Gecenin bu ileri saatinde ne için aydınlıktı şu köşebaşındaki yıkıldım yıkılacak evin alt kat penceresi? Ne için uyumamışlardı hala birtakım fakir vatandaşlar? Başını ağır ağır salladı, göz kırptı kendi kendine: ‘Ne için? Ha? Ne için?’ (...) ‘Ne için yatmazsın gecenin bu saatına kadar? Ha? Ne için?’ ” (Orhan Kemal, 2000: 9-10)

Murtaza’nın annesi onun verdiği kararlar sebebiyle fakirlikle boğuşarak yaşamış ve fakruzaruret içerisinde hayata gözlerini yummuştur. Murtaza’nın, annesinin ölümü karşısındaki tutumu çok ilginçtir. Romandan alıntılanmış olan aşağıdaki kısımda Murtaza’nın, kardeşiyle olan diyalogu aracılığıyla yazar bunu okuyucuya şu şekilde aktarmaktadır:

“Kardeşi çok ağladı. Ağabeyinin taş kalpliliğine de çıldırdı sanki: Abe hiç mi yok sende kalp? Yok mu yürek? Ölüyor annemiz, yaşarmaz kirpiklerin bile! Murtaza omuz silkti: Acımam rahat döneğimde ölene. Olsun isterse annem. Çünkü akıttı mübarek kanını dayımız kutsal vatan topraklarına, boğuşarak düşmanla. Ölmedi yatağında rahat rahat!” (Orhan Kemal, 2000: 16)

Murtaza’ya daha fazla katlanamayan erkek kardeşi, onu terk ederek ondan ayrı yaşamayı tercih eder. Murtaza’nın kardeşi bu tercihiyle kendisi için daha iyi bir hayatın kapılarını açma imkânını elde etmiştir. Murtaza’nın karısı ve çocukları da Murtaza’nın davranışlarından rahatsızdır. Murtaza onların daha iyi bir hayat yaşamaları adına kılını kıpırdatmamaktadır. Onun kafasında daima kendi işi vardır. Hayattaki tek amacı dayısı Kolağası Hasan Bey gibi birisi olmaktır. Ailesinin bir gecekondu mahallesinde zor şartlar altında yaşaması onu hiç mi hiç rahatsız etmez. Murtaza, vazifesini ailesinden daha fazla önemser. Onun bu düşüncesi ona ait olan şu cümlelerde görülmektedir: “Vazife bir sırasında görmeyecek gözün evladını bile, dedi. Sakınmayacaksın gözünü budaktan. Demeyeceksin yavrum, ciğerparem. Neden? Çünkü kutsaldır herhangi bir vazife, herhangi bir evlattan!” (Orhan Kemal, 2000: 59)

Murtaza'nın gece bekçiliği görevi esnasındaki aşırı baskıcı tavırları görev bölgesindeki vatandaşların tepkisini çekmiş ve onun gece bekçiliği görevinden çıkartılmasına, bir pamuk fabrikasında gece kontrolörü olarak çalışmak durumunda kalmasına sebep olmuştur. Murtaza'nın baskıcı anlayışına örnek olacak, ayrıca gece bekçiliğinden çıkartılmasına sebep olan olaylardan biri de gece elinde bir bavulla ilerleyen bir adamı durdurup hiçbir sebep göstermeksizin adamın o bavulu çaldığını düşünmesi sonucunda yaşanan ilginç olaydır. Bu olay esnasında Murtaza ile adam arasında geçen diyalog aşağıda yer almaktadır:

"Nereden gelip, gidersin nereye?"

Adam esnedi, sonra uykulu uykulu:

Sana ne? dedi.

Banaa? Bana ha? Devletin memuruna? Bilir misin kimim ben?

Kim olursan ol!

Yaa... demek olayım her kim olursam?

Ve parladı:

Yukarıda Allah, Ankara'da devlet hem de hükümet, burada da ben!" (Orhan Kemal, 2000: 27)

Murtaza, roman boyunca birçok defa çevresindekilere bu sözleri bıkmadan usanmadan söylemekten geri durmaz. Bu sözler, onun "bekçi personası"nın diğer personalarının önüne geçtiğinin yazar tarafından defalarca okuyucuya sunulduğunun bir kanıtıdır.

Murtaza yeni iş yeri olan fabrikada da aşırı baskıcı tavrını devam ettirir. Bu sebeple fabrika çalışanları ondan rahatsız olurlar. Romandan alıntılanmış olan aşağıdaki metinde, Murtaza'nın görev arkadaşı Kontrolör Nuh'la diyalogu yer almaktadır. Bu diyalog onun gece bekçiliğindeki tavrını fabrikada da sürdürdüğünün sadece bir örneğidir:

"Buradan türkü sesi geliyor.

Nuh:

Onlar pamuk balyacısı, dedi. Onlar götürü çalışır. Bizi hiç alakadar etmez...

Ama söyler türkü.

Nuh'un tepesi atmıştı:

Söyler söyler baba, dedi. Kahyası mısın heriflerin?

Yürüdü, yürüdü, ama içi içini yiyordu. Ne demekti, Kahyası mısın heriflerin? Elbette hem kahyası, hem de amirleri, yani bütün bir fabrikadaki işçilerin üstüydü. Vazife bir sırasında türkü söylemek de ne oluyordu? Vazife bir sırasında türkü söylendi mi, söylenen yerde disiplinden eser kalmamış demekti ki, öyle görünüyordu." (Orhan Kemal, 2000: 148-149)

Murtaza'nın "bekçi personası"nın aşırı gelişmiş olması özellikle onun aile bireylerini etkiler. Murtaza'nın kendi çocuklarıyla sağlıklı bir iletişim kurmadığı görülür. Büyük oğluyla Murtaza arasındaki ilişkide büyük bir kopukluk olduğu görülmektedir. Murtaza'nın iki kızı, onun görevli olduğu fabrikada çalışmaktadır. Mesai başındayken yorgunluk sebebiyle uyurlar. Diğer işçilerin de kıskırtmasıyla Murtaza, uyuyan kızlarını döver. Çevresindekiler her ne kadar onu teskin etmeye çalışsa da bunu başaramazlar. Firdevs, babasının darbesiyle ağır yaralanır. Beyin kanaması geçiren kız, doktora götürülür ancak kurtarılamaz.

Murtaza'nın gece kontrolörlüğü yaptığı fabrikada çalışan işçiler, onun baskıcı anlayışından son derece rahatsızdır. Murtaza'nın istifa etmesi için bir araya gelirler. İsyan çıkartırlar. Onun fabrikada çalışmasını istemeyenler arasında büyük oğlu dahi vardır. Murtaza'yı istifaya davet eden isyan sırasında oğlunun

babasına karşı yaklaşımı aşağıdaki metinde görülmektedir: “Babasının iki bileğini sımsıkı yakaladı. Kendine gel diyorum sana! Yeter, yeter artık! Utanıyorum senden. Senin gibi bir babam var diye yerlere geçiyorum. Maskara oldun dünyaya. Bizi de kendin gibi rezil ediyorsun.” (Orhan Kemal, 2000: 324)

Fen Müdürü, Murtaza’yı korur, olayların yatışmasını sağlar. Her ne kadar birçok kişi ona karşı böyle bir isyana kalkışsa da o, bu isyana karşı tek başına mücadele etmeye çalışır. Ona karşı birleşen insanların neden böyle bir tepki gösterdiklerini anlamaya çalışmaz, kendisini sorgulamaz.

Murtaza, oğullarının da Kolağası Hasan Bey gibi olmasını ister ancak büyük oğlundan bu konuda umudunu yitirmiştir. Onun bu konudaki tek umudu küçük oğlu Hasan’dadır ama romanın sonunda Hasan’ın hırsızlık yaparak babasını hayal kırıklığına uğrattığı görülür. Hasan, bakkaldan ekmek çalarken yakalanmıştır. Bakkal her ne kadar davasından vazgeçmek istese de Murtaza bunu kabul etmez.

Mahkemeye düşmüş olan küçük oğluna dahi en ufak acıma göstermeyecek kadar merhameti olmayan Murtaza’nın, düşünce yapısında en ufak bir değişme olmadığı bu olayda da görülmektedir. Romanda yer alan bu ve buna benzer olaylar karşısında Murtaza’nın “bekçi personası”nın aşırı gelişmiş olmasından dolayı aynı tepkileri verdiğine tanıklık edilmektedir.

4. Sonuç

Anonim ve anonim olmayan edebî eserlerde karşımıza çıkan arketipleri, edebiyat dünyasını da etkilemiş olan arketipsel eleştiri kuramı vasıtasıyla incelemek mümkündür. Bu makale çalışmasında Orhan Kemal’in *Murtaza* adlı romanındaki persona (maske) arketipinin esere ne şekilde yansıdığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Murtaza romanı, Murtaza adlı bir bekçinin hayat hikâyesini okucuya sunan bir eserdir. Eserde 1940 Türkiye’sine bir ayna tutulmuştur. Romanın başkışisi olan Murtaza, kişilik özellikleri sebebiyle maske arketipi açısından oldukça zengin bir malzemeyi araştırmacılara sunmaktadır. Murtaza, aşırı kuralcı bir bekçi olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Görevini aşırı derecede önemseyen Murtaza gerek iş gerek sosyal gerekse aile yaşamında sıkıntılar yaşamaktadır. Baskıcı ve inatçı görev anlayışı sebebiyle insanlarla çatışan Murtaza, hayatının birçok aşamasında bunun zararlarını görmüştür. Onun yaşadığı sıkıntılardan bazıları şunlardır: Sokak bekçiliği görevinden çıkartılıp fabrikada gece kontrolörü olarak görevlendirilmesi, ailesinin yoksulluk içinde bir hayat sürmesi, kızını dövmesi sebebiyle onun ölümüne sebep olması, büyük oğluyla sağlıklı bir ilişki yürütememesi, küçük oğlunun hapis cezasıyla karşı karşıya kalması. Onun bu sıkıntıları yaşamasının altında yatan sebep ise “bekçi personası”nın aşırı gelişmiş olmasıdır. Murtaza’nın “bekçi personası”nın aşırı gelişmiş olması onun baba, evlat, arkadaş vb. personalarını geri plana itmiş ve bu sebeple Murtaza kendi kişiliğinde uzaklaşarak mantık dışı davranışlar sergilemiştir. Bunun sonucundaysa aile, sosyal ve iş yaşamında problemler yaşamıştır.

Sonuç olarak *Murtaza*, başkışisinin kişilik özelliği sebebiyle ortaya çıkan olaylardan yola çıkılarak görüleceği üzere arketipçi eleştirinin temel kavramlarından birisi olan maske (persona) arketipi ışığında incelenebilecek bir romandır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Kaynaklar

- Eagleton, T. (2014), *Edebiyat Kuramı-Giriş* (4. baskı). Çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2008), Orhan Kemal'in *Murtaza* Romanında Yapı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(4), s. 904-921.
- Fordham, F. (1997), *Jung Psikolojisi*, (4. baskı). Çeviren: Aslan Yalçiner, İstanbul: Say Yayınları.
- Gürses, İ. (2007), Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Sımurg Örneği. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), s. 77-96.
- Jung, C. G. (2005), *Dört Arketip* (2. baskı). Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2017), *Ruh-İnsan, Sanat, Edebiyat*, Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kabalcı, E. S. (2018), *Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî Süreci Yazarlarının Romanlarının Arketipsel Eleştiri Yöntemiyle İncelenmesi*. (Doktora tezi). T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Moran, B. (2002), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (7. baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhan Kemal (2000), *Murtaza* (14. baskı), İstanbul: Tekin Yayınları.